

Eiland in de nevel

Lodewijk Dros

Eiland in de nevel

*Romantische omzwervingen van Pieter Kikkert,
de eerste wandelaar op Texel in 1791*

Boom

© Lodewijk Dros

© Boom uitgevers Amsterdam, 2019

Vormgeving omslag: Martin Vlaming (idee) en Pieter Kers (ontwerp)

Vormgeving binnenwerk: Pieter Kers

Eiland in de nevel is tot stand gekomen door steun van en in samenwerking met de Historische Vereniging Texel (Oskamfonds), het Texelfonds en de Stichting Texels Museum.

Texelfonds
Van en voor Texel

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2441 896 1

NUR 680

ad riv.

Beurtschip, waarschijnlijk van Friese makelij.

Aquarel Pieter Kikkert, rond 1795.

Collectie Stadsarchief Vlaardingingen

Inhoud

Inleiding: Texels eerste wandelaar	9
------------------------------------	---

DEEL I: DE OUDSTE WANDELING VAN TEXEL

1 Door Verrukking Weggesleept: wandelen naar Eierland en de Kattenpolder	19
2 Een vreemd verhaal: een tekst in de tekst	29
3 De eerste wandelaar van Texel	35

DEEL II: PIETER KIKKERT (1775-1855), ONSTUIMIG EN BEDAARD

4 Onstuimig: de Leidse en Schiedammer jaren (1775-1809)	45
5 Bedaard: beschaving in Vlaardingen (1809-1855)	59
6 Ossian, de vervalste metgezel	67

DEEL III: EEN VAKANTIE OP TEXEL IN 1791

7 Een hartelijke familie	83
8 Het Tessels	89
9 'Bij de groote': het succes van de Kikkerts	93
10 Het Semeinsrecht: waarom Kikkerts goede banen verdienen	97
11 Onder stadhouder of koning, een Kikkert heeft Semeinsrecht	103
12 De neergang van de voc en een scheepsramp	107
13 Het geheim van de beroemde Albert	111
14 De onverbreekelijke familieband met Albert	119
15 Een erfeniskwestie	123

DEEL IV: DOOR DE VOORPOLDERS

16 Naar Eierland	131
17 Een verre wandeling in één dag	143
18 Naar de Kattenpolder	147

DEEL V: OUD EN NIEUW TEXEL

19	De polders van notaris Johannes L. Kikkert	159
20	Semeinsstuiptrekkingen	165
21	Stamboomtekens aan de wand	173

Nabeschouwing: Een verstoorde idylle: met Pieter Kikkert over modern Texel		183
Recept: Eÿerlandtsche Struyf		205
Wandeling: Texels Pieterpad		207
Literatuur		215

Texels eerste wandelaar

Een visserijtafereel op glas in posterformaat, glimmend van het goud. Het was een van de vele stukken die werden ingebracht bij het tv-programma *Tussen Kunst en Kitsch*, ergens in de jaren negentig. Het object was niet bijzonder mooi, maar kenners vonden het een juweeltje, van de meester-etser Piet Kikkert. Mij zei die achternaam wel iets, ik had bij telgen van het Texelse geslacht Kikkert op school gezeten.

Toen kwam de hamvraag, hoogtepunt van iedere uitzending: wat levert zo'n ding nou op? Het antwoord joeg een zucht door het publiek. Het was een echte Kikkert, het gegraveerde glaskunstwerk was 30.000 gulden waard.

Ik was die uitzending al weer lang vergeten toen ik een mailtje ontving van mijn achterbuurvrouw. Een vriend van haar wilde op Texel gaan wandelen en *en passant* wat meer te weten komen over zijn voorgeslacht daar. 'Ken jij toevallig nog Kikkerts op Texel? Laat maar weten.'

Bijgaand stuurde ze een berichtje van die vriend mee, Bas van der Mije. Daarin figureerde Pieter Kikkert. 'Mijn grootmoeder van moederskant heette Kikkert, en haar voorouders, de Kikkerts, waren van helft 17e tot eind 18e eeuw kastelein van Eierland. Mijn moeder heeft een flinke hoeveelheid materiaal over deze familie Kikkert in haar bezit, vele handgeschreven en ook gedrukte ontboezemingen en etsen van Pieter ('Pierre') Kikkert (1775-1855). Een van deze teksten betreft een beschrijving van een wandeling van de jonge Pierre die zelf in Leiden woonde, van het eiland Texel over de Zanddijk naar het Eijerlandse huis, om daar zijn bloedverwanten te bezoeken, en terug.'

De tekst van die wandeling had hij overgetikt en als bijlage toegevoegd.

Ik wist niet wat ik las.

Reisverslagen naar Texel zijn zeldzaam. Er waren wel reizigers rond 1800 die dagboeken of reisbrieven schreven, maar ze meden de eilanden, die barre oorden, bedreigd door de zee en bewoond door onbeschaafd volk. Deze tekst was dus een zeldzaamheid.

Ze ging over een wandeling naar Eierland, over de noordkop van Texel toen die uit duinen en kwelders bestond, lang voor de inpoldering. En van daaruit verder, te voet door de Kattenpolder – die ook op Texel te vinden moest zijn maar die ik niet kende. Het fraaie handschrift was een paar honderd jaar oud, maar het verslag was zo beeldend geschreven dat ik meteen meewandelde. Maar waar lag die Kattenpolder, en wie was toch die dichter Ossian, waar de jonge Pieter al wandelend mee dweept? Wie was die romantische jongen die in de zomer van 1791 bij zijn familie op bezoek ging?

Direct zocht ik contact met Bas van der Mije, de Kikkertnaa-
zaat. We mailden heen en weer, spraken elkaar uitgebreid en uiteindelijk bezorgde hij me in een riante tas de originele teksten: drie dikke folianten met handgeschreven teksten van Pieter Kikkert, en een kasboekachtig schrift met ‘Familie-aanteekeningen’.

Lezend en herlezend groeide mijn bewondering voor Pieter Kikkert. Zijn naam is inmiddels vergeten, maar niet bij de kunsthistorici van *Tussen Kunst en Kitsch*. In het Rijksmuseum (Amsterdam) is een handvol prenten van Kikkert opgenomen, Boijmans (Rotterdam) heeft er ook eentje. In de collectie van Museum De Lakenhal (Leiden) zit een achterglasgoudgravure.

Daarnaast was hij een vaardig schrijver, maar wel wat lang van stof, merkte ik bij het lezen van zijn toespraken en zijn vele tientallen gedichten in druk en handschrift. Hij was een goeie organisator en een breed ontwikkeld mens die zich bezighield met schilderkunst, literatuur, theologie en geopolitiek, en eigenlijk nog veel meer. En niet te vergeten: hij was lid van een geheim satirisch genootschap dat Pieters humoristische artistieke gekte op waarde wist te schatten.

Zijn wandeling over Texel in 1791 is hoogstwaarschijnlijk de oudste beschreven wandeling van het eiland en voert door een landschap met soms vergeten namen. De Kattenpolder, ontdek-

Aquarel 'ad viv' (naar het leven) van Pieter Kikkert, rond 1795.
Collectie Stadsarchief Vlaardingen

te ik in mijn bescheiden collectie Texelania, heet tegenwoordig Prins Hendrikpolder. In gedachten zag ik hem haarscherp voor me: Pieter is ‘Der Wanderer über dem Nebelmeer’ die uit het beroemde Duitse schilderij naar Texel is overgestoken. Ik volgde zijn route, een wandeling vanaf Den Burg naar waar nu de vuurtoren staat en terug, dan afslaan, richting De Waal tot bijna waar nu polder Het Noorden begint, dan zuidwaarts dwars over Texel naar De Hoge Berg bij Oudeschild, vervolgens een eind richting Den Hoorn en ten slotte terug naar zijn logeeraadres in Den Burg. Tientallen kilometers op één dag, was dat mogelijk?

Ik probeerde me voor te stellen hoe Den Burg er anno 1791 uitzag, toen Texel zijn positie als spil in de internationale zeevaart (op de Rede van Texel) aan het verliezen was. Wie waren de Kikkerts bij wie Pieter op bezoek ging en wat hield hen bezig? Al snel ontdekte ik dat hij familie was van de befaamde brievenschrijfster Aagje Luijtsen. Zij was getrouwd met een Kikkert, haar ‘Kikkertje Lief’.

Hoe zag het eiland er voor de jeugdige Pieter uit? Vanuit vogelvluchtperspectief is Texel voor mij een vrij gaaf ei dat ietsje voorover leunt, maar rond 1800 was het veel grilliger. De natuurvorser Jan Drijver uit Den Hoorn (1886-1963) schreef dat het eiland er ‘toen lang niet zo gaaf en afgerond uitzag als thans. Integendeel, het vertoonde groote inhammen in het Zuidoosten en in het Noordoosten en een lange staart, zoo iets als een “Nehrung” stak toen ver naar den kant van Vlieland uit.’

De inham aan de zuidkant was de ondergelopen Kattenpolder, die aan de noordzijde Eierland; de *Nehrung* was de landengte die Eierland met het oude land van Texel verbond.

De situatie die Drijver beschreef, is op kaarten uit de achttiende en begin negentiende eeuw wel te reconstrueren, maar ooggetuigenverslagen uit die tijd zijn zeer schaars. Kikkerts tekst vormt daarop een rijke aanvulling en is door haar literaire karakter uniek.

De jonge Pieter schrijft over de voorlopers van twee Texelse polders, die ik gemakshalve de ‘voorpolders’ noem: het verdrinken-

de land van de Kattenpolder en de onbedijkte polder-in-wording die dan nog Buitenveld heet. Hij schetst een rafelige en vooral bedreigde kustlijn van een eiland dat eeuwig vervormt. Het schier-eilandje Eierland is, als hij er rondloopt, door natuurgeweld vrijwel geïsoleerd van Texel, en bijna weer het eilandje dat het ooit was. De Kattenpolder was nog maar net veroverd op de zee en dreigde alweer het schorrenland te worden wat het eens was, de nachtmerrie van iedere inpolderaar.

Voor Pieter was dat rampscenario paradoxaal genoeg een bron van inspiratie. Hij raakte overweldigd door de natuurkrachten die aan het werk waren, het opkomend tij dat hem bijna zijn leven kostte. In de nevel vermengde de puberende Kikkert die gewaarwording met de poëzie van de Schotse bard Ossian die hij op zak had. De kracht van de gedichten ervoer Pieter op z'n allerhevigst tijdens zijn wandelingen door de Texelse voorpolders. Zijn lange leven lang zou hij zich herinneren hoe hij daar 'door Verrukking Weggesleept' was.

Dat deze Ossian geen derde-eeuwse bard was maar een eigentijdse vervalsing, kon Pieter toen niet weten, maar heeft hij ook later nooit erkend. Hij hoorde tot de bewonderaars die weigerden te twijfelen aan de authenticiteit. Ossian had voor hem een magische klank gekregen. De naam stond voor een ervaring die hij als jongeman had opgedaan en nooit meer kwijt wilde raken.

Na Pieter zijn er veel meer voetreizigers geweest die de bekoring van het eiland ervoeren, onder wie Jac. P. Thijsse. Hij nam graag leerlingen mee, dat was goed voor hun vorming. En sowieso: 'Een wandeling op Texel behoort tot het mooiste wat men in de wereld kan doen.'

Pieter wandelde er in zijn vroege vormende jaren – hij was vijftien. Het verslag ervan staat in het eerste deel van dit boek. Pieter heeft zijn leven lang teruggedacht aan die zomer van 1791.

Dat verklaart op het eerste gezicht ook waarom hij in het cahier 'Familie-aanteekeningen' Eierland memoreert – waar het hart vol van is... Maar uit die 'aanteekeningen' spreekt geen diepe affectie voor het eiland Texel.

Drie komen er van Texel, één is van een nog beroemdere Kikkert die net als Pieter Texelse wortels had. Ze geven een fraai inkijkje in de roerselen van een wijldvertakt Texels geslacht, op het eiland en ver daarbuiten, van eind achttiende eeuw tot ongeveer 1860.

De wandeltekst van Pieter Kikkert is geschreven in het Nederlands van twee eeuwen geleden. Toch doet ze voor Texelaars en bezoekers van het eiland opmerkelijk actueel aan. Kikkerts romantische verslag ervan, vol verrukking, is een van de eerste uitingen daarvan in de Nederlandse literatuur, maar doet modern aan. Hij beschrijft hoe Texels ruige natuur huiveringwekkend mooi is. Dat is herkenbaar: het sluit naadloos aan bij ons huidige natuurgevoel. Maar het is wel een beleving die we danken aan de Romantiek. Pieter Kikkert staat aan het prille begin daarvan.

Daarmee is zijn lange dagtocht het startsein van een veel langere route, een reis door de tijd, langs de ontwikkeling die Texel ingrijpend heeft veranderd. Ooit was het een agrarisch en visserseiland, nu is het een toeristische topbestemming. De stuwende kracht daarvan is de Romantiek, met haar accent op emotie, beleving en natuur, en niet in de laatste plaats: met haar waardering voor eilanden.

Pieter Kikkert is geen antropoloog die de Texelse cultuur beschrijft, of een vogelaar die geen genoeg kan krijgen van de natuur, maar een voetreiziger die zijn binnenwereld aftast door goed om zich heen te kijken, een essayerende wandelaar.

Om hem achterna te lopen, hebben we een – sterk verkorte – route uitgestippeld over wat ooit het schiereilandje Eierland was. Iets van de sfeer uit die dagen is daar nog altijd te proeven, blijkt uit de beschrijving die wandelveteraan Haro Hielkema heeft gemaakt van wat ik het ‘Texels Pieterpad’ noem. Ook letterlijk valt er wat te proeven, namelijk ‘struif’. Het recept van dat unieke Texelse gerecht hebben kookschrijfster Annette van Ruitenburg en ik gereconstrueerd. Pieter Kikkert heeft waarschijnlijk zelf een struif gegeten tijdens zijn dagtocht.

Doel van zijn wandeling is ‘bespiegeling’, zoals hij het zelf noemt, en bovenal een uitnodiging om ook zelf te kijken en te mijmeren. Dat doe ik in dit boek, in zijn voetspoor.

DEEL I

De oudste wandeling van Texel

Door Verrukking Weggesleept: wandelen naar Eierland en de Kattenpolder

In Vlaardingen was Pieter Kikkert een gezien man. Afkomstig uit Leiden was hij daar neergestreken als belastingininner. Voor de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen verzorgde hij 'voorlezingen'. Deze toespraken, of een selectie daaruit, heeft hij verzameld in drie kloeke boekdelen, met de ganzenveer geschreven. Toen Pieter zich aan de bundeling van zijn in totaal vijftien redevoeringen zette, had hij de leeftijd der sterken bereikt; zijn dozijn kinderen was zelf al op jaren. In 1848 – Pieter was toen 73 en weduwnaar – verzocht hij na 33 jaar om ontheffing van zijn werk als belastingininner voor de stad Vlaardingen; zijn oudste zoon nam de baan over. Na zijn afscheid had Kikkert tijd om de balans op te maken van wat hij door de jaren heen had geschreven: voordrachten, herinneringen, veel gelegenheidsgedichten en letterkundige, theologische en politieke beschouwingen. In zijn voordrachten paarde Kikkert ernst, brede belesenheid en creativiteit aan een milde vroomheid en gevoel voor humor.

In een prachtig, regelmatig handschrift schreef zoon Jacobus de toespraken van zijn vader over. In 1849 was dit monnikenwerk van vele honderden pagina's klaar. Stiekem zal Pieter gehoopt hebben op een boekuitgave, maar die kwam er nooit, ofschoon een andere zoon, Reinier, in het boekenvak zat.

De dikke bundel 'Redevoeringen en voorlezingen' droeg Pieter Kikkert op aan zijn kleinzoon Cornelis, die daarmee beschikte over wat zijn grootvader hem voor het leven wilde meegeven. Een tweede, identieke set schonk Pieter aan zijn gewezen werkgever,

de stad Vlaardingen. Hij schreef er een opdracht in voor de burgemeester, een vaste bezoeker van zijn toespraken, als dank voor diens 'veeljarige welwillendheid'.

Het reisverhaal naar Eierland en de Kattenpolder is te vinden in de tweede van de drie bundels Redevoeringen. Dat deze tekst zo lang onopgemerkt is gebleven, kan komen doordat ze als het ware verstopt zat in een veel langere causerie over een wandeling van Vlaardingen naar Schiedam. Daarin wordt curieus genoeg een uitstapje gemaakt naar het afgelegen Texel.

achtte mij, aan den horizon op, — betreke eer-
lang de geheele Noord — en, mij voorbijrijvende,
bedekte ook spoedig de geheele Zuidzee. — deze
dikke damp, zoo alomede niet zelden gebeurt, hing
of daalde ten minste Zee laag, zoo dat ik op mijn
hogen Zandduin daarboven verhooven zijnde, boven
mij een geheel helderen hemel had, en beneden
mij, Waar het oog ook heen Werdde, enkel een
dikke ondeordringbaren nevel Zien Kon, Juist
zoo als zij, die over de Alpenische gebergten reizen,
de, de wolken beneden Zien Zien, — terwijl ik in
de diepte riep mij, de golfjes der Zuidsteren Kid.
belon, en achter mij de baren der Noordzee en
derzelver branding diep onder die nevel hoorde
bruischen. — Daar zat ik nu eenzaam geheel
af van de geheele overige Waereld afgecheiden
of, daarboven verhooven, — niets van de geheele
aarde ziende dan het kleine Zandheuvelge Waar
op ik gezeten Was. — dit geheel eenig, onbe-
schrijflijk verhooven, en onvergetelijk gezigt,
verreikte mij in den hoogsten Graad. — Dit
viel juist voor in dien tyd, toen de Zee groot,
sche, zoo onnavolgbaar gezongen van den tuden
Schollen Bardenzanger Ofsian Zoo Zoor en
de.

de mode waren, en door elk der letterkundige
Smaak had, door geheel Europa met zoo veel gro-
te bijheid gelaten. Werden, — die Ofsian die Zoo
heilige de centame Schimmonen Zgnor hielden en
minacorde over de donken nevelachtige geberg.
ten laat zweren, — en daar ik nimmer zonder
boek in de Zak wandelde Wilde het toeval dat ik
juist een deel der Engelfche Vertaaling van Ofsian
bij mij had, — dit boek, zoo geheel juist en eigen
aartig overeenstemmende met stand en plaats,
doeg ik op, — las daarin met noodgevoelde gade,
dreef, en riep meermalen uit, — hier, op Zulk
een Randplaats als mij thans te beint Wit,
hier alken, met niets dan den Hemel boven
Zich, en nevels beneden, moek men Ofsian be-
Zien om door Verrukking Weggesleept te Wraen
en geheel te gevoelen Wat Ofsian is? — En
indedaad, die ogen blikken Zijn voor altoos
diep en mijn gevoel geprent gebleven, en
zullen mij altoos onvergetelijk Zijn. —
Intusschen trok de, inmiddels meer en meer
stijgende Zon, de dampen langzaam op, alles
en mij heen, of liever beneden mij, Wind troef,
wijze Wier hielden, — en zagtes aan began
het

'Door Verrukking Weggesleept'. Fragment uit Pieter Kikkerts
beschrijving van zijn wandeltocht over Texel in 1791.

Particuliere verzameling